

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Розглядаються закономірності наукового управління в аспекті формування професійної компетентності майбутнього вчителя для цілеспрямованого сприяння його самореалізації у соціумі й успішного виконання педагогічної діяльності.

Ключові слова: закономірності, управління, професійна компетентність.

Постановка проблеми

Вступ. Сьогодні трансформаційні процеси торкнулися всіх сфер соціального існування суспільства. Динамічні зміни відбуваються в економічному, політичному та духовному житті і потребують нових підходів, передусім в освітній галузі, спрямованій на підготовку сучасного конкурентоспроможного компетентного фахівця.

Враховуючи нові реалії загальноосвітнього розвитку, соціальне замовлення системи освіти у підготовці майбутніх вчителів зорієнтоване на стандарти міжнародної освіти, які спираються на доступність максимально широкого спектру знань, умінь і навичок та можливість вчитися впродовж усього життя.

Потреби України у висококваліфікованих працівниках зумовлюють інтеграцію нових, альтернативних напрямів професійної, фахової підготовки; спонукають до пошуку шляхів удосконалення формування фахівця в галузі освіти. Реформування освітньої системи України пов'язане з підвищенням вимог до вчителя, здатністю вдосконалюватися й гнучко пристосовуватися до мінливих обставин професійної діяльності, переходом від засвоєння інформації до формування професійних та особистісних якостей.

Отже, ефективність підготовки майбутніх вчителів пов'язана з формуванням інтегрованої характеристики особистості, що містить, як стверджує В. Адольф, комплекс знань, умінь, якостей, ставлень, досвід діяльності й поведінкові моделі, що забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність навчально-виховного процесу [1, 118]. У контексті Болонських положень така характеристика відображає сформованість особистісних утворень, що поєднує інтелектуальні, емоційні і моральні складові, тобто основні ключові та предметні компетентності, якими повинен оволодіти молодий фахівець. Відповідно, організація педагогічного процесу професійної підготовки майбутнього вчителя має бути спрямована передусім на формування та розвиток професійної компетентності [10, 449].

Аналіз останніх досліджень. Основи компетентнісної освіти і становлення особистості в умовах професійної діяльності досліджували Н. Бібік, Н. Волкова, Н. Євдокимова, І. Єрмаков, В. Калінін, Н. Кічук, С. Клецко, О. Овчарук, Л. Петровська, Дж. Равен, В. Стрельников, А. Хуторської.

У працях Е. Зеєра та А. Хуторського розкривається сутність компетентнісного підходу в освіті та визначається взаємозв'язок його головних конструктів. Підходи В. Болотова та В. Серікова є спробою поєднати компетентнісну модель з традиційною, а ідеї Ю. Татур пов'язані з переглядом стандартів професійної освіти з позицій компе-

тентнісної моделі фахівця. У дослідженнях І. Зимньої розглядається процес формування професійної компетентності в умовах нової освітньої парадигми. Є. Клімов, Л. Мітіна, В. Сластьонін створювали компетентнісні концепції та моделі праці вчителя.

Необхідність здійснення компетентнісного підходу (Competence based education) в системі освіти визначається зміною освітньої парадигми як сукупності установок, цінностей і засобів. Пріоритет суб'єкт-суб'єктних взаємин та особистісне зростання в реальному соціокультурному й освітньому просторі, професійна самоактуалізація та самореалізація, розвиток творчості, кумуляція позитивних емоцій і створення атмосфери успіху й впевненості у власних можливостях, орієнтація в інформаційному просторі та діалогічний характер стосунків, володіння широким спектром сучасних технологій та самостійне конструювання системи пізнавальних спрямувань потребують формування нових особистісних параметрів сучасного вчителя, розширення професійних педагогічних можливостей.

На думку експертів Ради Європи, компетентності передбачають спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні й соціальні потреби; наявність потрібного для цього комплексу ставлень, цінностей, знань, умінь і навичок [10, 448]. Науковці стверджують, що показниками професійної компетентності є загальна сукупність об'єктивно необхідних інтегрованих знань, умінь і навичок; здатність правильно їх застосувати під час виконання своїх функцій; прогнозування можливих наслідків певних дій; практичний досвід; гнучкість методу; критичність мислення; а також професійні позиції, індивідуально-психологічні якості й акмеологічні інваріанти. Більшість дослідників вважають компетентним професіонала, який не тільки має необхідний обсяг знань, а й готовий практично застосовувати їх у власній діяльності, розв'язувати задачі креативно, майстерно, обирати педагогічну стратегію, відповідати за прийняті рішення.

В основі професійної компетентності, за словами К. Шапошнікова, містяться актуальна та потенційна діяльність фахівця. А А. Семенова розглядає це поняття як готовність до продуктивної самостійної та відповідальної дії у професійній сфері. Вона вважає його інтегративним, що об'єднує:

- 1) готовність до цілепокладання;
- 2) готовність до дії;
- 3) готовність до оцінки;
- 4) готовність до рефлексії [10, 449].

Практична спрямованість і прагматичний характер компетентнісного підходу професійної освіти підтверджується і матеріалами Симпозіуму Ради Європи, розробниками «Стратегії модернізації змісту загальної освіти» [10, 450].

Отже, компетентнісний підхід сьогодні є найважливішим орієнтиром підготовки майбутніх вчителів.

Парадигмальна зміна цілей освіти впливає й на розуміння управлінської функції викладача. Отримання ефективного результату у формуванні професійної компетентності майбутніх вчителів залежить від якості управління цим процесом. Підвищення ефективності управління системою здобуття професійної компетентності майбутніми вчителями сприяє покращенню функціональних основ і відповідає світовим стандартам.

Спираючись на думку В. Олійника та В. Маслова, що основними складовими наукового управління є закономірності та принципи роботи будь-якої керованої си-

стеми, окреслюємо *мету* — визначити методологічні засади управління формуванням професійної компетентності майбутніх вчителів.

Виклад основного матеріалу

Теоретичним і практичним аспектам управління присвячені праці багатьох вчених: А. Бодальова, В. Бондаря, Ю. Васильєва, В. Галузинського, М. Євтуха, Н. Кузьміної, С. Максименка, А. Маркової, В. Маслова, В. Сластьоніна, Є. Хрикова, В. Якуніна та ін. Аналіз наукових досліджень свідчить про зростання уваги до різноманітних питань оптимізації наукового управління. У контексті нашого дослідження наведемо деякі визначення поняття «управління».

У словнику російської мови С. Ожегова управління визначається як процес здійснення керівництва діяльністю, спрямування руху [9].

Енциклопедичний словник визначає управління як елемент, функцію організованих систем різноманітної природи (біологічних, соціальних, технічних), що забезпечує зберігання певної структури, підтримання режиму діяльності, реалізацію програм і цілей [13, 1379].

На думку Ю. Василькова, управління — це цілеспрямований вплив на об'єкт різними способами: трансформацією зв'язків в системі, введенням нових елементів або дій, корекцією алгоритмів управління, варіюванням параметрів, а Т. Баймолдаєв вважає, що під управлінням розуміється діяльність, спрямована на прийняття рішення, організацію, контроль, регулювання об'єкта управління відповідно до цілей, аналіз та підведення підсумків на основі отриманої інформації [2, 45].

Отже, сутність управління полягає у цілеспрямованій організації та координації процесу для досягнення намічених цілей, яка значною мірою визначає якість процесу та результату.

Термін «управління» стосовно явищ і процесів педагогічної дійсності став переважно використовуватися, лише починаючи із середини 70-х років XX ст., з часу утвердження в педагогічній науці засад системного підходу.

Управління професійною підготовкою студентів обґрунтовано в працях дослідників С. Артюха, В. Безрукової, Т. Дмитренко, О. Коваленко. Управління, на думку авторів, є компонентом, потрібним для забезпечення оптимального функціонування педагогічного процесу, де ціль виступає в ролі системотвірного фактора.

Розглядаючи поняття «компетентність» як результативно діяльнісну характеристику освіти, яка містить набуті у процесі навчання спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що допомагають людині визначати, тобто ідентифікувати й розв'язувати незалежно від контексту проблеми, характерні для певної сфери діяльності, слід підкреслити, що формування професійної компетентності майбутнього вчителя є певним процесом, що містить комплекс взаємопов'язаних функцій, необхідних для досягнення наміченої мети, а саме рівня компетентності, потрібним і достатнім для мінімальної успішності в професійній діяльності.

Враховуючи, що латинське слово «*processus*» означає рух вперед, послідовну зміну станів, стадій розвитку; сукупність послідовних дій з метою досягнення певного результату, управління процесом можна розглядати як організаційну систему, основним завданням якої є діяльність із забезпечення заданої якості кінцевого результату. Так, В. Плішкін визначає управління процесом як сукупність заходів з планування

та моніторингу процесу, тобто застосування знань, навичок, інструментів, технік і систем для визначення, візуалізації, вимірювання, контролювання, звітування та покращення процесу згідно з цілями, які формулює замовник [12].

Підвищення ефективності управління процесом формування професійної компетентності майбутніх вчителів в умовах орієнтації освіти на світові стандарти можливе лише за умови опертя на основні складові наукового управління — закономірності та принципи функціонування будь-якої керованої системи.

Закономірності, як ідеологічна основа ефективного управління, є основним підґрунтям цілеспрямованого сприяння самореалізації вчителя у соціумі й успішного виконання професійної діяльності.

В. Олійник та В. Маслов систематизують закономірності наукового управління у три групи:

- 1) закономірності, що обумовлені впливом систем більш загального рівня;
- 2) закономірності структури та процесу;
- 3) соціально-психологічні закономірності [7, 38].

Розглянемо закономірності управління першої групи в аспекті формування професійної компетентності майбутніх вчителів.

Теоретичним підґрунтям управління формуванням професійної компетентності майбутніх вчителів є положення особистісно орієнтованої освіти:

- суб'єкт-суб'єктне гуманне співробітництво;
- діагностично-стимуляційний спосіб організації процесу;
- діяльнісно-комунікативна активність;
- проектування досягнень в усіх видах діяльності;
- врахування широкого діапазону особистісних потреб і можливостей.

Сучасна українська школа сьогодні потребує вчителя, здатного до співпереживання, готового до вільного гуманістично орієнтованого вибору, індивідуального інтелектуального зусилля та самостійної, компетентної і відповідальної дії в політичному, економічному, професійному і культурному житті, який поважає себе й інших, терпимий до представників інших культур і національностей, незалежний в думках і відкритий для іншого погляду й несподіваної думки [6, 51]. В умовах особистісної та гуманістичної спрямованості освіти управління формуванням професійної компетентності має враховувати ідеали, інтереси та духовні цінності майбутнього вчителя, орієнтуючись на вищі моральні норми поведінки, ставлень та стосунків. Модель сучасного вчителя, що відповідає соціальному замовленню суспільства, включає низку компонентів, які відображають і духовне багатство, і зовнішню красу, і високий рівень культури, і педагогічну майстерність [14, 70]. За гармонійної узгодженості всіх елементів провідними залишаються, на думку І. Зязюна, гуманістична спрямованість як системотвірний чинник моделі та професійна обізнаність як кістяк високого професіоналізму вчителя [11, 30].

Отже, постановка мети, вибір технологій управління та стиль керівництва у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя має спрямовуватися на основний соціальний орієнтир освіти України сьогодні — формування кваліфікованої, компетентної, творчо мислячої особистості, здатної до саморозвитку, самоутвердження

і виявлення внутрішнього потенціалу, що діє в межах гуманістичної стратегії та особистісно орієнтованої ідеології, відповідальної перед майбутнім.

Наступна закономірність пов'язана з урахуванням в управлінні загальнодержавних правових положень.

Основною офіційною законодавчою та нормативною базою України в галузі освіти сьогодні є: Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Державна програма «Вчитель», Програма «Освіта (Україна ХХІ століття)», Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про загальну середню освіту».

Ці документи визначають стратегії розвитку освіти України, окреслюють головні напрями її відродження і розбудови, перспективи створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності.

У Програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)» зазначається, що одним із шляхів реформування освіти України є підготовка нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їхнього професійного та загальнокультурного рівня. Визначальним у досягненні результату на цьому шляху є створення демократичної, гнучкої, динамічної, мобільної системи управління, здатної до самоорганізації, впровадження перспективних, інноваційних моделей керівництва [4].

Державна програма «Вчитель» ключову роль у системі освіти відводить вчителю як реалізатору державної політики. Відповідно, одним з основних завдань цієї програми визначається модернізація системи підготовки педагогічних працівників з урахуванням вимог реформування системи освіти України та тенденцій розвитку європейського освітнього простору. Зокрема, акцент здійснюється на поглибленні фахової підготовки та підвищенні професійної компетентності вчителів [5].

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні у ХХІ ст. наголошується, що підготовка педагогічних кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукових та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці — важлива умова модернізації освіти. В документі звертається увага на те, що управління має бути високопрофесійним і науковим, аналітичним і прогностичним, відповідати соціокультурним орієнтирам навчально-виховного процесу, реагувати на зміни в освітніх потребах. Нова модель системи управління має бути відкритою та демократичною, спиратися на етику управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації [8].

Отже, виходячи з положень попередньо розглянутих документів, а також Закону «Про освіту» та Закону «Про загальну середню освіту», можна стверджувати, що управління формуванням професійної компетентності майбутніх вчителів має здійснюватися на засадах гуманізму, демократії, пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей, рівності умов для повної реалізації здібностей, таланту та всебічного розвитку. Тільки система доцільного керівництва й управління, що ґрунтується на законодавчій та нормативній базі України в галузі освіти, дасть змогу досягнути високих результатів у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя.

При цьому, дотримуючись у керівництві основних положень законодавчо-правової бази, важливо адаптувати управління формуванням професійної компетентності

майбутніх вчителів до історичних, національних, регіональних та місцевих умов. Трансформування офіційно-державних нормативів у площину реалій та конкретних умов сприяє врахуванню в управлінні певних регіональних особливостей, історичних традицій, характер стосунків, побутовий уклад, місцевий інформаційно-технологічний та соціокультурний рівень.

Ще однією загальною закономірністю ефективності управління В. Олійник і В. Маслов визначають збалансованість зовнішніх і внутрішніх факторів, що підтверджує відкритість системи [7, 38]. В аспекті керівництва формуванням професійної компетентності майбутніх вчителів ця закономірність свідчить про те, що управління не є незмінним заформалізованим процесом. Управління має бути гнучким і мобільним, реагувати на зміну обставин, позитивні й негативні явища, підлягати педагогічній корекції, але водночас подібні модифікації не можуть суперечити загальноприйнятим нормам і вимогам організації навчально-виховного процесу, етиці керівництва.

Остання закономірність, що відноситься до першої групи, на думку авторів, пов'язана з ієрархічністю в стосунках, «яка притаманна системним утворенням і є необхідною умовою для з'ясування якісного стану всіх структурних компонентів цілісності та їх впливу на неї» [7, 39]. Контрольованість та підзвітність управління формуванням професійної компетентності майбутніх вчителів є запорукою вчасного регулювання для забезпечення нормального стану й ефективного результату.

Висновки

Отже, закономірності наукового управління, обумовлені впливом систем більш загального рівня, є ваговою складовою методологічного підґрунтя керівництва формуванням професійної компетентності майбутніх вчителів. Результативність формування кваліфікованого, компетентного, творчо мислячого професіоналу, здатного до саморозвитку, самоутвердження і виявлення внутрішнього потенціалу, що діє в межах гуманістичної стратегії та особистісно орієнтованої ідеології, залежить від ефективності наукового управління цим процесом. Визначальним у досягненні результату є створення демократичної, гнучкої, динамічної, мобільної системи управління, здатної до самоорганізації, впровадження перспективних, інноваційних моделей керівництва. Постановка мети, вибір технологій управління та стиль керівництва у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя мають співвідноситися з основними нормативно-правовими документами України і відповідати державній законодавчій базі. Лише високопрофесійне, наукове, аналітичне та прогностичне управління, що відповідає соціокультурним орієнтирам навчально-виховного процесу, реагує на зміни в освітніх потребах, зробить процес підготовки кваліфікованих фахівців у галузі освіти ефективним, творчим і результативним, що відповідає потребам України та світовим стандартам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адольф В. А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография / В. А. Адольф. — Красноярск : КрГУ, 1998. — 286 с.
2. Баймолдарев Т. Современное внутришкольное управление, внутришкольный менеджмент / Т. Баймолдарев // Післядипломна освіта в Україні. — 2008. — № 2. — С. 45–47.

3. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. — 2003. — № 10. — С. 23–28.
4. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). — К. : Райдуга, 1994. — 61 с.
5. Державна програма «Вчитель» // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. — 2002. — № 10. — С. 4–32.
6. Краевский В. В. Общие основы педагогики: учеб. пособие для студ. и аспирантов педвузов / В. В. Краевский. — Волгоград : Перемена, 2002. — 163 с.
7. Маслов В. Закономірності наукового управління навчальними закладами / В. Маслов, В. Олійник // Післядипломна освіта в Україні. — 2008. — № 2. — С. 38–41.
8. Національна доктрина розвитку освіти / Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 // Урядовий кур'єр. — 2002. — 18 квітня.
9. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. — 4-е изд. — М. : Азбуковник, 1999. — 944 с.
10. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова [та ін.] ; за ред. З. Н. Курлянд. — 3-е вид., допов. і переробл. — К. : Знання, 2007. — 495 с.
11. Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос [та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. — 2-е вид., допов. і переробл. — К. : Вища шк., 2004. — 422 с.
12. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / В. М. Плішкін ; за ред. Ю. Ф. Кравченка. — К. : Нац. академія внутрішніх справ України, 1999. — 694 с.
13. Советский энциклопедический словарь / за ред. А. М. Прохорова. — 3-е изд. — М. : Сов. энциклопедия, 1985. — 1600 с.
14. Шевчук М. О. Модель ідеального вчителя особистісно орієнтованої школи / М. О. Шевчук // Наукові записки. — 2011. — № 1. — С. 65–71.

Шевчук М. А.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЕМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Рассматриваются закономерности научного управления в аспекте формирования профессиональной компетентности будущего учителя для целенаправленного содействия его самореализации в социуме и успешного выполнения педагогической деятельности.

Ключевые слова: закономерность, управление, профессиональная компетентность.

Shevchuk M. A.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF MANAGEMENT FORMATION TEACHER'S PROFESIYNOYI COMPETENCE

The author of the article considers the laws of scientific management in terms of the formation future teacher's professional competence for the dedicated assistance of his self in society and the successful implementation of educational activities.

Key word: law, management, professional competence.